

UDK 329.14
Izvorni znanstveni članak

Neki problemi povijesnog razvitka Narodnog fronta/Socijalističkog saveza u Jugoslaviji 1935–1978.

KATARINA SPEHNJAK

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, Jugoslavija

Nastanak ideje Narodnog fronta

Vrijeme u kojem izrasta ideja Narodnog fronta obilježava u svjetskim razmjerima kraj svjetske ekonomske krize sa svim posljedicama socijalno-ekonomskog značenja, te narastanje fašizma kao političkog izraza te krize.

Organizaciona i politička podijeljenost radničkog pokreta, utemeljena još u dvadesetim godinama u odnosu prema ratu i prvoj socijalističkoj revoluciji u povijesti, uvjetuje oštru ideološku borbu komunističkog i socijaldemokratskog krila. Šesti kongres Komunističke internacionale 1928, parolom »borba klase protiv klase« i tezom o socijaldemokraciji kao socijalfašizmu, zatvara komunistički pokret u uske okvire. Inzistiranje na jedinstvenoj taktici svih komunističkih partija kao i odnos koji socijaldemokraciju tretira kao idejni oslonac fašizma otežavaju borbu za jedinstveni front proletarijata nasuprot opasnosti fašizma.

Odnos Kominterne prema fašizmu neutemeljen je i shematski: fašizam je tumačen kao jedan od oblika kontrarevolucije koji će pasti pred snagom komunističkog pokreta. Tek poraz Komunističke partije Njemačke, jedne od najjačih komunističkih partija u to vrijeme, i pobjeda nacizma 1933. otvaraju prostor za izmjenu odnosa prema fašizmu, a time i mogućnosti za njegovo suzbijanje.

Sedmi kongres Kominterne 1935, sažimajući dotadašnja iskustva narodnofrontovskog okupljanja, ukazuje na potrebu izmjene taktičkog odnosa prema mogućim saveznicima u borbi protiv militantnog fašizma. Širina platforme narodnofrontovske politike uključivala je elastičniji odnos kako prema socijaldemokraciji, tako i prema oslobodilačkim pokretima.

Uslijed konstituiranja fašizma u Italiji i jačanja nacizma u Njemačkoj javlja se i jača demokratski pokret u Evropi koji od početka ukazuje na njihovu militantnu i osvajačku prirodu. Svjetski kongres protiv rata u Amsterdamu 1932. i Evropski kongres protiv fašizma u Parizu 1933, kao najistaknutije akcije demokratskih snaga toga doba, okupili su na-

predne intelektualce, komuniste, socijaldemokrate, sindikate u zajedničkoj demonstraciji antifašističkog i antiratnog stava.

Pred alternativom »demokracija ili fašizam« francuski komunisti, socijalisti i radikali stvaraju 1934. koalicioni Narodni front na čelu kojeg je stajao zajednički komitet. Program Narodnog fronta Francuske (čija je vlada ostvarena 1936, uz podršku komunista) na vanjskopolitičkom se planu zalagao za mir, međunarodnu suradnju putem Lige naroda i razoružanje, a na unutrašnjem je planu predviđao raspuštanje fašističkih organizacija, ukidanje reakcionarnih dekreta, nacionalizaciju ratne industrije, poštovanje sindikalnih sloboda, viši životni standard narodnih masa, skraćivanje radnog tjedna, penzije za stare radnike, pravednije cijene poljoprivrednih proizvoda i dr.

U isto vrijeme započela je i suradnja španjolskih komunista i socijalista u jedinstvenom frontu, koji je pred fašizacijom zemlje prerastao u široki narodni front.

Kriza kapitala kao samostalnog produkcionog odnosa »dovela je do takvog zaoštavanja protivurečnosti između profita i najamnine da se nadmoćniji položaj profita mogao održati isključivo intervencijom političkog faktora«.¹ Mehanizam klasične parlamentarne demokracije za takvo nešto više nije bio sposoban — u naraslim ekonomskim i socijalno-klasnim proturječjima koncept liberalne građanske države doživljava krah, ne uspijevajući osigurati normalno odvijanje reprodukcijskog procesa. Izlaz je nađen u državi fašističkog tipa koja svojom sveobuhvatnošću oblikuje etatizam kao model društvenih i političkih odnosa.

Najamnina kao konstituens radničke klase uvjetuje promjene u njenom političkom organiziranju; u ovako zaoštrenoj situaciji klasnog sukoba to znači da proletarijat nastupa jedinstveno, okupljajući oko sebe i druge ugrožene slojeve² — što postaje podloga za revolucionarnu akciju širih razmjera. Na drugoj strani traži se izlaz, rješenje da se revolucionarna situacija izbjegne ili zaustavi. »Riječ je sad o tome da se vlast praktički obrani tako da se juriša na mase koje je ugrožavaju, koje žele predložiti novu racionalizaciju zajedništva, polazeći [. . .] od zahtjeva da se udovolji materijalnim interesima koji *odozdo* — uz posredovanje ili bez posredovanja političkih tradicionalnih procedura — zahtijevaju uspostavljanje nove države i novog zakona.«³

U doba duboke socijalne krize, kad »socijalistička alternativa više nije bila samo teorijska mogućnost«,⁴ fašizam se pojavljuje u funkciji nosioca i zaštitnika klasnog poretka koji omogućuje pojačanu eksploataciju »radne snage i druge povoljnije društvene uslove za proizvodnju kapitala,

¹ J. Marjanović, Socijalistički savez — oblik prevazilaženja klasičnog partijsko-političkog organizovanja, Visoka škola političkih nauka, Beograd 1965, 27. — »Bezuspješni su ostali svi pokušaji privrednog izlaženja iz krize [. . .]. Kada su privredna sredstva zakazala, finansijski je kapital počeo tražiti politički izlaz iz krize, a rezultat je tog traženja — fašizam.« — E. Kardelj, Fašizam, Komunisti o fašizmu (1919—1940), zbornik, Centar za aktualni politički studij i Narodno sveučilište grada Zagreba, 1976, 73—74.

² J. Marjanović, nav. dj., 27.

³ U. Cerroni, Za redefiniciju fašizma, Fašizam i neofašizam, zbornik, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu i Centar društvenih djelatnosti SSOH, Zagreb 1976, 15.

⁴ B. Pribičević, Fašizam i neofašizam, Fašizam i neofašizam . . . , 29.

a onemogućuje protivljenje radnika (klasnu borbu). Tom promenom odnosa između kapitala i najamnog rada fašizam uslovljava bitno povećanu akumulaciju kapitala i suzbijanje krize njegove (proširene) reprodukcije.⁵ Fašizam je, dakle, bitno određen ovim elementima: opća kriza svjetskog kapitalizma i svjetskohistorijska alternativa; socijalizam, ulazak države u sve važnije oblasti društvenog života.⁶ Fašistička (korporacijska) država javlja se kao posrednik između rada i kapitala⁷ polazeći od staništa da su oni jednako potrebni društvu; utoliko sporova između ova dva faktora ne smije biti, a ako ih ima, mora ih rješavati prvenstveno država kao predstavnik nacionalnog interesa. Fašizam se u početku nastojao prikazati natklasnim, »nacionalnim« pokretom i u tom cilju okupio je srednje i sitne slojeve društva (sve one koji su u načinu života ugroženi od prodora krupnog, izrazito monopolističkog kapitala)⁸ na demagoškom programu socijalnog mira i pravednosti, te rješavanja egzistencijalnih pitanja. Međutim, fašizam je vrlo brzo otkrio svoju pravu socijalnu prirodu, vezanost uz krupni kapital i njegovu potrebu za akumulacijom i profitom u širim razmjerima, kao i političku suštinu: »Anti-socijalistički duh bitan je element političke naravi fašizma«.⁹

Može se reći da su osnovni razlozi narastanju i pobjedi fašizma »u dubini socijalne krize i slabosti drugih političkih snaga. Možda je suština odgovora u tome što glavni protagonisti socijalne krize nisu imali snage da je reše svojim sredstvima i na njima svojstven način. Proletarijat je imao dovoljno snage da se nametne kao krupan činilac rastuće revolucionarne krize, ali ne i potrebne moći da je reši u svoju korist radikalnim udarom i preuzimanjem vlasti«,¹⁰ dok su tradicionalni buržoaski mehanizmi liberalne demokracije pokazali nemoć u zaštiti i odvijanju procesa kapitalističke reprodukcije.

Usmjeren protiv klasnog pokreta proletarijata, fašizam je tu polučio uspjehe, jer je od proletarijata odvojio široke mase koje su, ponesene programom socijalnog blagostanja, prišle fašizmu i zajednički nastupile protiv proleterskog pokreta. On je istodobno i buržoaska diktatura i masovni sitnoburžoaski pokret.¹¹

Fašizam kao politički pokret iskoristio je u svom narastanju i neke greške socijalističkog pokreta, gradeći na njima svoju vitalnost i privlačnost, iako povijesno ograničenu — veliku je pažnju posvetio sportu, organizaciji slobodnog vremena, uspostavljanju veza sa seljaštvom, omladinom i ženama.¹²

⁵ Z. Vidaković, Prilog definiciji fašizma, *Fašizam i neofašizam...*, 47.

⁶ B. Pribičević, nav. dj., 29.

⁷ Usp. E. Kardelj, *Fašizam...*, 85.

⁸ »[...]u bit monopolističkog finansijskog kapitala spada postupno razvlašćivanje takozvanog 'srednjeg staleža' ili malograđanstva koje svojim primitivnim proizvodnim aparatom nije sposobno za konkurentsku borbu sa svemogućim monopolističkim kapitalističkim društvima«. — Isto, 78.

⁹ U. Cerroni, nav. dj., 16.

¹⁰ B. Pribičević, nav. dj., 16.

¹¹ Usp. P. Toljati, *Predavanja o fašizmu*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1981, 35.

¹² U. Cerroni, nav. dj., 17.

Odnos Kominterne prema fašizmu

Za ondašnju strategiju Kominterne i radničkog pokreta prema fašizmu bitno je to da sve do VII kongresa Komunističke internacionale (25. srpnja — 21. kolovoza 1935) nema cjelovite i ozbiljne analize koja bi razotkrila socijalnopolitičku narav fašizma, te je ta nedostatnost i greška u procjeni bila kobna, jer »kada se greši u analizi, greši se i u političkoj orijentaciji«. ¹³ Tumačenje fašizma kao krajnjeg oblika klasnog nasilja u buržoaskoj kontrarevoluciji, čija je politička funkcija time iscrpljena, »bilo je karakteristično za razdoblje podizanja evropskog fašizma ka vlasti, u ogorčenoj borbi sa radničkim organizacijama koje su bile pokrenute revolucionarnom plimom posle prvog svetskog rata. Tad je u radničkom pokretu bilo gotovo prihvaćeno mišljenje da je fašizam 'kontrarevolucija' u najužem smislu. Koren tog ograničenog poimanja fašizma leži u tumačenju krize klasnog poretka same po sebi kao revolucionarne situacije, nezavisno od toga, je li radnički pokret sposoban da tu krizu zaista pokreće u revolucionarni proces i rešava u pravcu socijalizma«. ¹⁴ Jednako kobna bila je i ocjena da fašizam, kao izraz najdublje krize kapitalizma nakon svoje pobjede, stiže, uslijed vlastitih proturječnosti, do političkog izivljavanja. Stav prema socijaldemokraciji kao najvećem neprijatelju socijalizma i teze o socijaldemokraciji kao socijalfašizmu jasno oslikavaju odnos Kominterne prema fašizmu: osim prevelikog opreza i zazora prema socijaldemokraciji u to doba, istodobno je i pogrešno ocijenjena suština i obilježje fašizma, kao i mogućnost njegova trajanja. Peti kongres Kominterne 1924. definira fašizam kao »jedan od klasičnih oblika kontrarevolucije u doba propadanja kapitalističkog društvenog poretka, u doba proleterske revolucije, naročito tamo gde je proletarijat započeo borbu za vlast, ali nije umeo, zato što mu nedostaje revolucionarno iskustvo i zato što ne postoji nikakva rukovodeća klasna partija, da organizuje proletersku revoluciju i pojača ustanak masa do uspostavljanja diktature proletarijata«. ¹⁵ Kao instrument borbe krupne buržoazije protiv proletarijata fašizam predstavlja nelegalno sredstvo za održavanje buržoaske diktature, međutim, on je po svojoj društvenoj osnovi sitnoburžoaski pokret. Uslijed unutrašnjih proturječnosti (suprotnosti interesa krupne buržoazije i sitnoburžoaskih masa), fašizam će, smatra se u Kominterni u to vrijeme, nakon svoje pobjede doživjeti politički poraz i unutarnji raspad. »Fašizam i socijaldemokratija su dve strane jednog istog oruđa krupnokapitalističke diktature. Stoga socijaldemokratija nikada u borbi protiv fašizma ne može biti pouzdan saveznik proletarijatu [...].« ¹⁶ U borbi protiv fašizma V kongres stavlja naglasak na ostvarenje jedinstvenog proleterskog fronta pod vodstvom komunista, kao i na organizacione i vojne zadatke (oružane obrambene formacije proletarijata, razoružanje fašista i dr.). ¹⁷

¹³ P. Toljati, nav. dj., 28.

¹⁴ Z. Vidaković, nav. dj., 48.

¹⁵ Rezolucija o fašizmu, Peti kongres Komunističke internacionale, Komunistička internacionala, stenogrami i dokumenti kongresa, knjiga 7, II deo, Institut za međunarodni radnički pokret, Kulturni centar, JUR »Privredna knjiga«, Gornji Milanovac 1982, 994.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto, 995.

Izrazito »lijeva« orijentacija u taktici VI kongresa Kominterne (1928) i oštra osuda socijaldemokracije kao »krila« i »blizanca« fašizma (Staljin) otežavala je borbu za stvaranje jedinstvenog fronta radničke klase kao jedne od brana fašizmu koji narasta u uvjetima opće društveno-ekonomске i političke nestabilnosti, te podijeljenosti međunarodnog radničkog pokreta.

U to vrijeme neke komunističke partije ističu svoje parole, koje su sektaške: »protiv jedinstvenog fronta fašizma — jedinstveni front komunizma«, »jedinstveni crveni front«, »crveni radnički pokret« i sl.

Za obrat 1935. u odnosu Kominterne prema fašizmu veliko je značenje G. Dimitrova koji je na osnovi analize novih uvjeta revolucionarnog djelovanja, kao i iskustava antifašističke borbe u nekim evropskim zemljama, uznastojao da se izmijeni odnos Komunističke internacionale prema fašizmu.

Smatrajući da to zahtijevaju uvjeti revolucionarnog djelovanja proletarijata, pred pitanjem: ne diktatura proletarijata ili buržoaska demokracija, već buržoaska demokracija ili fašizam, G. Dimitrov se založio za novi pristup socijaldemokraciji. Otvarajući pitanja o tome može li se sva socijaldemokracija olako tretirati kao socijalfašizam, i je li ona uvijek glavni oslonac buržoazije i glavna opasnost za komunistički pokret, Dimitrov ovakvim pristupom otvara mogućnosti suradnje komunista i socijaldemokrata protiv zajedničkog neprijatelja — fašizma. Taktiku jedinstvenog fronta, s tim u vezi, smatra Dimitrov, treba od metode razobličavanja oportunitizma socijaldemokracije pretvoriti u istinski faktor razvijanja masovne borbe protiv fašizma, i djelovanjem »odozdo« i dogovorima s rukovodstvima stranaka, pri čemu komunisti mogu ostvariti rukovodeću ulogu u frontu, ne nametanjem svojih stavova, već djelovanjem na ostvarenju revolucionarnih i demokratskih zahtjeva masa. Sedmi kongres Kominterne određuje fašizam na vlasti kao otvorenu terorističku diktaturu najreakcionarnijih, najšovinističnijih i najimperijalističkijih elemenata financijskog kapitala, koja se javlja onda kad postoje realne mogućnosti za revolucionarne preobražaje.¹⁸ Fašizam je smjena državne forme, koja buržoasku demokraciju, u cilju zaštite interesa krupnog kapitala, pretvara u terorističku diktaturu. Dimitrov je upozorio da fašizam prilagodava svoju ideologiju i propagandu »nacionalnim osobinama svake zemlje pa čak i osobinama različitih socijalnih slojeva u jednoj te istoj zemlji«,¹⁹ založivši se za konkretnu analizu zbivanja u praksi i protiv općih formula u radu na suzbijanju fašističke opasnosti. Rezolucija VII kongresa bila je okosnica programa narodnofrontovske i antifašističke politike, koju su nakon Kongresa počele jače zastupati sve komunističke partije. Ta politika uključivala je akciju svih demo-

¹⁸ G. Dimitrov, Ofenziva fašizma i zadaće Komunističke internacionale u borbi za jedinstvo radničke klase protiv fašizma (naslov omota: B. Chudoba, Uskrsna pisanica, čarobna dječja igra u tri slike s pjevanjem, Naklada knjižare S. Sokol, Zagreb, bez god. izd.), 5.

¹⁹ Isto, 8. — »[...] pri rešavanju pitanja o proleterskom frontu i narodnom frontu ne mogu se davati do kraja iscrpni recepti za sve slučajeve u životu svih zemalja i svih naroda. Univerzalizam u takvom poslu, primena jednih istih recepata za sve zemlje, ravna je, oprostite na izrazu, neznanju.« — Isto, 86.

kratskih snaga, bez obzira na političku pripadnost, jer se nastupom i konstituiranjem fašizma postavilo pitanje očuvanja najosnovnijih demokratskih prava.

Platforma VII kongresa imala je veliko značenje u akcionom usmjerenju proleterskog pokreta, ali je takva politika objelodanjena prilično kasno: zbog dotadašnje politike većina komunističkih partija živjela je u izolaciji od širih društvenih slojeva u svojim sredinama, KP Njemačke i KP Italije potpuno su razbijene, a dotad stvoreni antifašistički frontovi nisu imali snage da se sami suprotstavljaju sve jačoj fašizaciji.²⁰ Ali i pored toga organizirani je revolucionarni radnički pokret u to vrijeme, iako i sam na udaru fašizma, istodobno i jedina politička snaga koja se ozbiljno suprotstavljala fašizmu, braneci demokraciju koju su nacionalne buržoazije vrlo lako prodale za profit što ga je obećavala zahuktala fašistička vojna industrija upotrebljavajući sve vrste sirovina i radne snage. Francuska i Engleska pravile su u to vrijeme diplomatske računice i trgovale s mogućnošću da Hitlerova Njemačka izvrši ono što im nije uspjelo u vrijeme intervencije 1919—1920: da uništi prvu zemlju socijalizma i ukloni »komunističku opasnost«.

Sedmi kongres nije međutim dao jasnu koncepciju narodnofrontovske politike koja bi utvrđivala je li riječ o strategijskom ili samo taktičkom pitanju. Prepoznavanje fašizma objektivno kao kontrarevolucionarnog zahtijevalo bi i iznalaženje oblika borbe protiv njega, kao i novih putova realizacije ciljeva komunističkog pokreta s tim u vezi. Kasniji događaji (Pakt o nenapadanju Njemačka — SSSR) pokazuju, uz ponašanje istaknutih ličnosti (Staljinov odnos prema narodnofrontovskoj politici), da je ta ideja u određenom vremenu bila shvaćena kao pogodna politička forma u centru komunističkog pokreta. Ideja Narodnog fronta, kao što je na neki način nikla mimo Kominterne, rasla je, razgranjivala se i realizirala ovisno o realnim potrebama revolucionarne borbe i zrelosti komunističkih partija kao njenog nosioca.

KPJ i pokušaji formiranja Narodnog fronta (1935—1941)

Komunistička partija Jugoslavije, kao sekcija Komunističke internacionale, djelovala je, idejno, strategijski i taktički, u skladu sa stavovima Kominterne kad je riječ o odnosu prema fašizmu. Tako se na III zemaljskoj konferenciji 1924. iznosi stav da je fašizam »najbolji dokaz potpunog privrednog i političkog rasula buržoazije«²¹ i da je on prvenstveno usmjeren protiv proleterskog pokreta. Socijalna osnova tog okupljanja tumači se kao pokret »širokih sitnoburžoaskih, pa i manje svesnih proleterskih masa kojima je ubrzano raspadanje kapitalističke privrede uništilo predašnje uslove života«.²² To su mase bliske socijaldemokraciji koja je »umesto borbe za socijalizam povelu borbu za učvršćenje kapita-

²⁰ Usp. Z. Čepo, Kominternu i fašizam, *Fašizam i neofašizam* . . . , 284.

²¹ Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, tom II, Beograd 1960, 82.

²² Isto.

lizma».²³ Smisao i zadatak fašizma po Rezoluciji III konferencije jeste organiziranje borbenog pokreta protiv proletarijata. Unatoč osudi socijal-demokracije, zagovara se stvaranje jedinstvenog fronta proletera, kao i savez sa seljaštvom i ostalim siromašnim slojevima; protiv buržoazije, a u cilju radničko-seljačke vlasti.²⁴

Propagira se ideološka borba protiv fašizma, kao i organiziranje proletarijata: »da se nasuprot fašizmu stvori zajednička samoodbrana proletarijata za zaštitu organizacija i institucija radničke klase«.²⁵

Četvrta zemaljska konferencija 1934. iskazuje kvalitetni pomak u analizi fašizma, što je rezultat zaoštrenih zbivanja na evropskoj i unutrašnjopolitičkoj sceni. Ocjenjujući suštinu vojnofašističke diktature 1929. Konferencija utvrđuje da su zajednička obilježja ove diktature sa fašističkim tvorevinama u drugim zemljama: a) odbacivanje demokratskih parlamentarnih oblika, b) primjena najgrubljeg nasilja prema radničkoj klasi, potlačenim narodima i seljaštvu, c) pokušaji da se diktaturi finansijskog kapitala osigura masovna baza među takozvanim srednjim slojevima, gradskom sitnom buržoazijom i seljaštvom.²⁶ Rezolucija poziva komuniste da u složenoj i ozbiljnoj vanjskoj i unutrašnjoj situaciji budu nosioci i inicijatori ostvarenja akcionog jedinstva proletarijata za borbu protiv napada poslodavaca, protiv fašizma, opasnosti imperijalističkog rata, strahota bijelog terora. Na ostvarenju tih zajedničkih ciljeva komunisti treba da rade i po cijenu pristajanja na obustavljanje kritike i napada na reformističke organizacije »koje su voljne da lojalno učestvuju u provođenju zajedničkih akcija«.²⁷ Ukazujući na opasnost koju nosi osvajački fašizam, Konferencija smatra da je potrebno raditi na ostvarenju širokog antiratnog pokreta koji bi obuhvatio sve one što se žele boriti protiv rata i fašizma, bez obzira na partijsku pripadnost.²⁸ Takvo okupljanje valja graditi na platformi koja uključuje štrajkove i demonstracije za veće nadnice, protiv zakona o zaštiti države, za amnestiju, za slobodu zбора, dogovora i štampe, za izgon egzekutora, protiv poreske pljačke, pa sve do oružanog ustanka masa za obaranje vojnofašističke diktature. Konferencija je istakla parolu »Za hljeb i rad, zemlju i slobodu«.²⁹

Ni plenum CK KPJ u ožujku 1935, iako znači napredak u odnosu na IV zemaljsku konferenciju koja na stvaranje antifašističkog fronta gleda kao na taktičku akciju KPJ, ne pruža razrađenu i jasnu platformu, lišenu sektaškog pristupa u oblikovanju ciljeva takvog okupljanja. Ponavljajući potrebu za oživotvorenjem jedinstvenog proleterskog fronta kao osnove za stvaranje šireg demokratskog saveza, za »široki protufašistički narodni

²³ Isto.

²⁴ Isto, 84.

²⁵ Isto, 85.

²⁶ Isto, 221. — Uvođenje diktature 6. siječnja 1929. rukovodstvo KPJ u inozemstvu je neposredno popratilo ocjenom o njenom fašističkom karakteru i pozvalo malobrojno članstvo — komuniste i skojevce — na oružani ustanak u cilju njenog rušenja, što je završilo strahovitim terorom režima i desetkovanjem partijskih redova. — Opš. u *J. Broz Tito, Borba i razvoj KPJ između dva rata*, IC »Komunist«, Beograd 1977, 31.

²⁷ Istorijski arhiv. . . , 229.

²⁸ Isto, 247.

²⁹ Isto, 267.

front koji će stajati pod vodstvom KP«,³⁰ ističe se da stvaranju jedinstvenog fronta treba prilaziti odozdo »na temelju konkretnog programa koji obuhvata nekoliko najvažnijih životnih ekonomskih i političkih zahtjeva«.³¹

Bitno drukčiji odnos prema fašizmu u KPJ vezan je uz promjenu stava Kominterne i njenog proklamiranja narodnofrontovske politike, tako da tek Plenum CK KPJ održan u Splitu u lipnju 1935. daje jasnu i cjelovitu platformu Narodnog fronta na osnovi ozbiljne analize unutrašnjopolitičkih prilika kao i zbivanja u Evropi, te kritičkog pristupa u djelatnosti Partije. Konstatirano je da su u proteklih nekoliko godina propuštene velike mogućnosti u pogledu većeg utjecaja, usmjeravanja i okupljanja svih snaga protivnih režimu. Kako fašizam »pobijediti mogu samo udružene snage proletarijata, seljaštva, nacionalno potlačenih i svih demokratskih i naprednih slojeva«,³² potrebno je stvoriti Front narodne slobode koji bi okupio sve što je za slobodu, mir i napredak. U situaciji kad se postavlja pitanje »ili buržoaska demokratija ili fašizam [...] komunisti se moraju boriti za vraćanje narodu svakog komadića demokratskih sloboda«.³³ KPJ je na tom plenumu utvrdila ovu platformu Fronta narodne slobode:

»1. uništenje šestojanuarskog režima,

2. ravnopravnost među narodima Jugoslavije,

3. sprečavanje da se tereti krize prebace na leđa naroda i poboljšanje ekonomskog položaja širokih narodnih slojeva na račun bogataša«.³⁴ Osnovu FNS činila bi KPJ kao vodeća i usmjeravajuća snaga, zatim ujedinjen sindikalni pokret, lijeva krila seljačkih stranaka, omladinska, studentska, kulturno-prosvjetna i sportska društva, razna stručna udruženja, te nacionalnooslobodilački pokreti pod utjecajem građanskih stranaka — »ići zajednički protiv zajedničkog neprijatelja«.³⁵ Već tada se utvrđuje kako KP smatra da FNS treba formirati: »Osnovu i glavno u komunističkoj politici akcionog jedinstva i borbenih sporazuma ne čine pregovori odozgo, već stvaranje tog jedinstva i borbenih sporazuma odozdo u masama.«³⁶ Prvi koraci u ostvarenju politike Narodnog fronta poduzeti su već u pripremama za skupštinske izbore od 5. svibnja 1935. kada je KPJ, pregovarajući sa socijalistima i udruženom opozicijom, nastojala postići sporazum o zajedničkom istupanju na izborima, ali je ta akcija ostala bez uspjeha.³⁷

KPJ je pokušavala legalnim oblicima djelovanja ostvariti osnove pokreta Narodnog fronta; u tom je smislu osnivanju Inicijativnog odbora Jedinstvene radničke partije u kolovozu 1935. bio cilj da »okupi u JRP čitavu

³⁰ Na i. mj., 346.

³¹ Isto, 349.

³² Na i. mj., 366.

³³ Isto, 373.

³⁴ Isto, 368.

³⁵ Isto, 370.

³⁶ *Proleter* br. 5—6, 1935, 377.

³⁷ Usp. I. Jelić, Osnovni problemi stvaranja Narodne fronte u Jugoslaviji do 1941. godine, *Putovi revolucije*, 7—8, 1966, 75.

radničku klasu, kao i sve druge koji se slažu s njenom platformom, i na taj način stvori jezgro za jedinstveni front radničke klase, i drugo, da se tako jedinstvenom partijom legalno deluje u političkom životu zemlje i učestvuje ravnopravno, kako u svim političkim manifestacijama tako i u vršenju određenog pritiska na druge građanske opozicione partije za stvaranje jedinstvenog, odnosno narodnog fronta, kao protuteže ujedinjenom frontu vladajućih snaga.³⁸ Potkraj 1938, u toku izborne kampanje, činjeni su slični pokušaji formiranja legalne radničke organizacije — stranke radnog naroda. Obje ideje ostale su nerealizirane uslijed režimskih zabrana i progona istaknutih nosilaca. JRP³⁹ i SRN⁴⁰ zamišljene su kao stranke s antifašističkom platformom koja je uključivala rješavanje nacionalnog pitanja, demokratska prava, pravednu socijalnu politiku, te uspostavljanje odnosa sa SSSR-om. Iako one nisu stvorene, rad inicijativnih odbora širom zemlje pridonio je popularizaciji i širenju narodnofrontovske politike. Nakon bezuspješnih pokušaja da se sklopi sporazum na platformi NF s građanskim opozicionim partijama,⁴¹ Partija usmjerava svoju aktivnost na širenje ideja platforme narodnofrontovske politike u masama, zasnivajući na socijalnom i nacionalnom programu okupljanje širokih slojeva oko Partije kao jezgre Fronta.

Diplomatska trgovina obavljana na polovici tridesetih godina u trokutu: zemlje Zapadne Evrope-Njemačka-SSSR okončana je na neko vrijeme Paktom o nenapadanju između Njemačke i SSSR (1939), čime Njemačka osigurava istočnu granicu a Sovjetski Savez odgađa neposrednu ratnu opasnost, što daje mogućnost jačanja snaga obrane. U vremenu od potpi-

³⁸ D. Živković, Narodni front Jugoslavije 1935—1945, Institut za savremenu istoriju i »Narodna knjiga«, Beograd 1978, 79.

³⁹ »Kao glavni cilj akcije ostvarenja jedinstva radničke klase postavljala se potreba stvaranja jedinstvene radničke stranke, kao legalnog samostalnog političkog pokreta, koji bi na taj način okupio sve radničke grupacije i tako bio njihov predstavnik u Narodnoj fronti.« — I. Jelić, Osnovni problemi stvaranja... , 77. Glavni odbor Jedinstvene radničke partije osnovan je u Zagrebu a koordinirao je i rukovodio radom inicijativnih odbora širom zemlje. U listu »Pregled«, u kojem su članovi Glavnog inicijativnog odbora objavili programatske članke, objašnjavane su uloga i zadaće buduće stranke. U cilju osnivanja stranke vođeni su bezuspješni pregovori sa socijaldemokratima u toku 1935. Ovi su, iz bojazni da ne izgube rukovodeće pozicije u sindikatima (URSSJ) i u nadi da će se ujediniti u jednu političku stranku (Socijalistička zajednica radnog naroda), odustali od zajedničke platforme. — Usp. isto, 77—81.

⁴⁰ Stranka radnog naroda imala je biti okosnica Narodnog fronta u gradu i na selu, okupljajući sve radne slojeve u zemlji. Imala je znatno širu podlogu okupljanja nego JRP, jer je platforma SRN bila na liniji rješavanja najvažnijih pitanja u zemlji s osobitim naglaskom na potrebi rješenja nacionalnog pitanja. Glavni inicijativni odbor u Zagrebu razvio je u cilju stvaranja stranke široku publicističku aktivnost (»Novi list«). — Usp. isto, 93—94.

⁴¹ U toku 1936. održano je u Srbiji na inicijativu KPJ nekoliko konferencija s opozicionim strankama. U Hrvatskoj su također činjeni pokušaji u odnosu na Hrvatsku seljačku stranku, kao i drugdje, ali osim Slovenije, gdje su 1935, udareni temelji Ljudskoj fronti na koalicionoj osnovi, nastojanja KPJ da stvori Narodni front ostaju bezuspješna. — Usp. isto, 88.

»Sama činjenica da se iza tih legalnih partija nalazila KPJ bila je dovoljna da se rukovodstva opozicionih buržoaskih stranaka ograde od svake saradnje sa njima«. — P. Damjanović, Komunistička partija Jugoslavije u stvaranju Narodnog fronta u oslobodilačkom ratu i revoluciji 1941—1945, *Narodni front i komunisti 1938—1945. Jugoslavija, Čehoslovačka, Poljska*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, Prag, Varšava 1968, 22.

sivanja Pakta do 22. lipnja 1941. sovjetska glasila ne napadaju fašizam; program antifašističke i narodnofrontovske politike biva napušten, govori se o imperijalizmu, klasnoj borbi i sl. Kominternu i sve njene članice postupno napuštaju koncepciju Narodnog fronta. Nova vanjskopolitička orijentacija SSSR, a time i strategija i taktika Kominterne, dovode do pomutnje u komunističkim partijama koje donose stavove o nepružanju otpora fašističkom agresoru, o potrebi prijateljstva i suradnje s njemačkim narodom, i ističu parolu: za što — za koga (se boriti).

Prilike u Jugoslaviji i vanjska politika vlade Cvetković-Maček uvelike su određene ratnim događajima. Na početku rata jugoslavenska vlada daje izjavu o neutralnosti, da bi daljnje vezanje ekonomskih interesa uz ratnu produkciju fašističkih zemalja i suočenje s uspjesima Hitlerova »munjevitog rata« dovelo do povezivanja uz Trojni pakt. Beč 25. ožujka 1941. predstavlja završni čin politike što ju je već provodila vlada M. Stojadinovića. Društvena i politička kriza u zemlji poprima sve šire razmjere, i postaje jasno da vlada Cvetković-Maček, ne donosi očekivanu demokratizaciju, već da je u ovom slučaju »antidemokratska diktatura u Beogradu poduprta još jednom antidemokratskom garniturom u Zagrebu«. Vrijeme je to složenih društvenih previranja u kojem su izrazita revolucionarno-demokratska gibanja u masama, uzrokovana dubokim ekonomskim, nacionalnim i drugim suprotnostima Kraljevine Jugoslavije. Eksploatacija i osiromašenje radničke klase, seljaštva i ostalih radnih slojeva, silna nezaposlenost, međunacionalne suprotnosti, politički teror i drugi socijalno-politički problemi, te sve veća opasnost od fašizacije zemlje kao i strah od rata uzroci su otpora režimu i jačanja utjecaja KPJ. U razdoblju 1939—1940. bilo je više od 800 štrajkova pod njenim utjecajem (posredstvom Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije), održane su brojne demonstracije pod parolom »Za hljeb, mir i slobodu«, osnivaju se radnički i studentski bataljoni s mobilizacionom porukom »branit ćemo zemlju«, odbori radničkog jedinstva, odbori protiv skupoće i špekulacija, odbori samopomoći, vode se akcije za razduživanje seljaka, za pomoć španjolskim dobrovoljcima i likvidaciju koncentracijskih logora (koje je režim osnovao u cilju represalija protiv svih naprednih snaga, osobito komunista). Svim tim akcijama postiže se približavanje raznih političkih udruženja i elemenata, te širi djelovanje i značenje komunista u masama. KPJ, sada već obnovljena, idejno jedinstvena i organizaciono učvršćena — prava partija lenjinskog tipa — izbija kao jedina politička snaga koja na platformi narodnofrontovske politike poziva na obranu nezavisnosti zemlje, ističući pri tom potrebu rješavanja socijalnog i nacionalnog pitanja kao osnove te politike. »U zemljama Jugoslavije više nego igdje pitanje mira povezuje se s pitanjem demokratije i nacionalne ravnopravnosti.«⁴² CK KPJ putem »Proletera« poziva narod da se okupi i sruši izdajničku vladu, te ostvari vladu narodne sloge i obrane, ističući povezanost slobode pojedinih jugoslavenskih naroda, koja je neostvariva ako to nije sloboda svih. Rukovodeći se Marxovom mišlju da komunisti nemaju nekih svojih posebnih interesa, KPJ ističe da »pred licem tih velikih opasnosti, na našu Partiju pada

⁴² *Proleter* br. 7, 1936, 456.

golema odgovornost i teške zadaće, jer su komunisti uvijek dužni staviti sve svoje snage u službu naroda kome pripadaju, a naročito sada, kada je njegov opstanak ugrožen».⁴³

Na V zemaljskoj konferenciji KPJ u listopadu 1940. konstatirano je da nisu postignuti nikakvi sporazumi s drugim partijama u cilju formiranja jedinstvenog fronta radničke klase i Narodnog fronta, jer su ga odbile i »izdajnička socijaldemokracija« i građanske partije koje štite interese buržoaskog profita, ali je »taktika stvaranja jedinstvenog i narodnog fronta donijela vidne rezultate«⁴⁴ koji se ogledaju u masovnim antiratnim demonstracijama i manifestacijama u povodu Anschlusa, u korist Čehoslovačke, brojnim štrajkovima, te stjecanju ugleda komunista u raznim radničkim organizacijama, pa i širim slojevima. Razrada narodnofrontovske politike u Rezoluciji V zemaljske konferencije (namijenjene javnosti) izostala je; iako je KPJ praktično djelovala na njenom ostvarenju — bio je to »danak« Kominterninom zaokretu u realizaciji politike Narodnog fronta nakon potpisivanja pakta Hitler-Staljin.

Djelujući u to vrijeme u uvjetima stroge ilegalnosti, KPJ je ipak uspjela dobiti podršku i uporišta u širokim, napredno orijentiranim masama.⁴⁵

Zrelo ocjenjujući zbivanja na međunarodnopolitičkoj i ratnoj sceni i odlučno se izjašnjavajući za obranu nezavisnosti zemlje, Komunistička partija Jugoslavije u to se sudbonosno i teško vrijeme dokazala kao jedina organizirana općejugoslavenska politička snaga, ne samo sposobna da narode Jugoslavije predvodi u ratu za nacionalno oslobođenje nego i da provede svoj osnovni strateški cilj, da izvrši korjenitu promjenu društvenih odnosa — da provede socijalističku revoluciju.

U nastojanjima KPJ da stvori Narodni front kao odgovor na prodor i narastanje fašizma u Evropi i Jugoslaviji u prijeratno vrijeme (1935—1940) postignuti su ovi rezultati: Kako pokušaji sporazuma s građanskim opozicionim strankama nisu uspjeli, a isto tako nije došlo ni do formiranja jedinstvenog fronta radničke klase, Partija svu svoju djelatnost orijentira na širenje ideje Narodnog fronta odozdo, u širokim društvenim slojevima. Politička platforma Narodnog fronta odražavala je interese najvećeg broja stanovništva; 1) borba protiv socijalnog izrabljivanja i nacionalnog ugnjetavanja, 2) za demokratizaciju zemlje i protiv fašizma, 3) obrana zemlje, 4) borba protiv pete kolone i 5) uspostavljanje diplomatskih odnosa sa SSSR-om.⁴⁶ Komunistička partija kao osnovna snaga toga pokreta inicirala je i razvijala putem Narodnog fronta mnoštvo oblika demokratske i revolucionarne akcije širokih masa. »Shvaćajući

⁴³ *Proleter* br. 1, 1939, 632.

⁴⁴ *Proleter* br. 1, 1941, 762.

⁴⁵ »U političkim akcijama pripadnici širokih slojeva javnim su isticanjem potrebe rješavanja gorućih pitanja u zemlji izražavali legalnim putem stavove KP (borba protiv profašističkog kursa vlade; za rješenje nacionalnog pitanja; za demokratske slobode i građanska prava; protiv imperijalističkog rata; za oslonac zemlje na Sovjetski Savez; za poboljšanje ekonomskog položaja širokih slojeva; za oslobađanje političkih osuđenika; za povratak španjolskih dobrovoljaca i dr.)« — *I. Jelić*, Osnovni problemi razvoja Komunističke partije Hrvatske uoči Pete konferencije KPJ, *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije*, zbornik radova, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske i Školska knjiga, Zagreb 1972, 207.

⁴⁶ *Usp. J. Broz Tito*, Referat na II kongresu NFJ, izd. NFJ, Beograd 1947, 7.

NF kao široki narodni pokret za borbu protiv fašističke opasnosti i kao političku organizaciju, koja obezbeđuje okupljanje svih demokratskih snaga u borbi za rešavanje osnovnih nacionalnih i socijalnih protivrečnosti jugoslovenskog društva — Partija je ulagala sve svoje snage da se NF i politički afirmiše i organizacijski oformi⁴⁷ u čemu je dijelom i uspjela. Jer, iako nije realizirala Front kao koaliciju (osim u Sloveniji)⁴⁸ niti ga je oformila kao političku organizaciju posebne vrste, ipak je Partija bila inicijator i nosilac širokog antifašističkog i revolucionarno-demokratskog pokreta svih naprednih snaga tadašnjeg društva. Uočavajući svu složenost situacije u kojoj je djelovala i problema koje je trebalo riješiti, i rukovodeći se stavom da se Partija ne može baviti sama sobom, već interesima klase i naroda i narodnosti kojima pripada, te povezujući ekonomsko-socijalnu i nacionalnu komponentu u klasnoj borbi proletarijata, KPJ je u nadolazećim događajima dokazala da je partija na nivou historijskih zadataka proletarijata.

Jedinstveni narodnooslobodilački front (1941—1945)

Već na početku rata, nastojeći okupiti što šire rodoljubne snage u provođenju narodnooslobodilačke borbe, kao i slijedeći inicijativu Kominterne (u duhu njene koncepcije o dvjema fazama revolucije), KPJ pokušava obnoviti kontakte s građanskim partijama i ličnostima u cilju formiranja jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta, činioca ujedinjavanja u vodenju borbe.⁴⁹ Kako jedan dio partija propagira politiku čekanja i tzv. neutralnosti (Hrvatska seljačka stranka) ili se otvoreno priklanja okupatoru i domaćim kvislinzima, ili im aktivnost potpuno zamire, Komunistička partija ostaje jedina politička snaga koja će razvijati pokret, odozdo u masama. Na platformi NF, koja je u NOB bila »borba protiv okupatora, borba protiv domaćih izdajnika, bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije, organizacija narodnooslobodilačkih odbora«,⁵⁰ razvijao se narodnooslobodilački pokret koji je osim pokreta otpora bio istodobno i revolucionarni proces, u kojem je Front bio jedan od političkih oblika. »Tamo gde je Partija bila jača i gde je imala potpun uticaj na mase i rad NOF-a se bez ikakvih teškoća [...] razvijao i napredovao. I obrnu-

⁴⁷ D. Živković, nav. dj., 104.

⁴⁸ U prijeratnom periodu u Sloveniji je suradnja Komunističke partije s nekim građanskim grupacijama bila intenzivnija, što je već 1935. u Celju rezultiralo sastankom KPJ i mačekovaca oko lista »Slovenska zemlja« s predstavnicima *Ljudske pravice*, kad je zaključeno da rukovodeću ulogu u stvaranju jedinstvenog političkog pokreta treba da ima radnička klasa. Ta Ljudska fronta bila je uvod u stvaranje Zveze delavnega gibanja Slovenije 1939. kad je ujedinjen seljački i radnički pokret u cilju zajedničke borbe. Zvezi su, pored KP Slovenije, prišli demokrati, socijalisti, kršćanski socijalisti i napredni slovenski kulturni radnici, koji su prihvatili zajednički akcioni program (utemeljen 1940). Sve partije u Zvezi nastupale su jedinstveno, iako su u okviru nje zadržale svoju političku i organizacionu strukturu. KP Slovenije, kao najorganiziranija snaga Zveze, ravnopravno je sudjelovala, zajedno s ostalim grupama, u oblikovanju frontovske politike. — Usp. D. Živković, nav. dj., 168.

⁴⁹ Isto, 384.

⁵⁰ J. Broz Tito, Referat na II kongresu . . . , 9.

to: tamo gde su mase bile pod jačim uticajem neke građanske stranke (HSS u Hrvatskoj, NSS u Srbiji [misli se na Hrvatsku seljačku stranku, odnosno Narodnu seljačku stranku — S. K.] itd.) — Partija je morala ulagati velike napore kako bi deo tih masa pridobila za svoju političku platformu.⁵¹

Kako je ustanak rastao, baza narodnooslobodilačke borbe postajala je sve šira, razvijao se sistem nove narodne vlasti dobivajući i svoj institucionalni izraz, u čemu je NOF bio politička osnova. Izvršena politička diferencijacija u toku NOB bitno je odredila situaciju u kojoj je KPJ 1944. prišla organizacionom oformljenju JNOF-a.⁵² Dok je 1941. KP pokušala oformiti NOF kao široki antifašistički front — na koalicionoj osnovi, 1944. to nije potrebno jer ni jedna građanska stranka nije predstavljala imalo bitniji faktor.⁵³ Jedinostveni narodnooslobodilački front izrastao je iz NOB-a i NOP-a kao masovni demokratski i revolucionarni pokret na čelu kojeg je stajala KPJ. Razlozi koji uvjetuju organizaciono konstituiranje JNOF-a 1944, pored potrebe da se odvoje politički od zakonodavnih organa nakon II zasjedanja AVNOJ-a, jesu: »a) međunarodni aspekt i borba za međunarodno priznanje NOB; b) nužnost proširenja političke platforme na sve antifašistički i antiokupatorski orijentirane mase i odvajanje tih masa ispod uticaja Mačeka, Draže Mihailovića i drugih snaga kontrarevolucije; c) stvaranje široke političke osnove narodnoj vlasti i d) uključivanje svih masovnih vanpartijskih organizacija (USAOJ, AFŽ, Sindikat) u jednu jedinstvenu opštenarodnu političku organizaciju koja će postati glavna transmisija preko koje će Partija obezbeđivati svoju političku liniju u svim porama društvene delatnosti.«⁵⁴

Organizaciono oformljenje JNOF-a započelo je na polovici 1944. stvaranjem zemaljskih izvršnih odbora, da bi se nastavilo demokratskim izborima za mjesna, općinska, okružna i oblasna rukovodstva, u koja su uz komuniste birani predstavnici masovnih antifašističkih organizacija, ugledni pojedinci i predstavnici partija koje su prišle NOP-u. Platforma

⁵¹ D. Živković, nav. dj., 389—390. — Više o radu na stvaranju Fronta u Hrvatskoj vidi: I. Jelić, Komunistička partija Hrvatske 1937—1945, I i II, Globus, Zagreb 1981.

⁵² Rat i okupacija, te podjela zemlje između triju fašističkih agresora zaprijetili su slovenskom narodu uništenjem nacionalnog identiteta, uza sve druge nedaće. U takvoj situaciji već se u travnju 1941. konstituirala Antiimperijalistična fronta (od lipnja Oslobođilna fronta) kao općenarodna politička organizacija koja okuplja sve progresivne i antifašistički usmjerene partije, grupe i pojedince. U studenom 1941. sve članice Fronte usvojile su »Temeljne točke« OF, koje zapravo predstavljaju program organizacije. »Temeljne točke« sadrže u sebi osnove novog političkog sistema: osnovna zadaća OF jest narodnooslobodilačka borba, nakon oslobođenja OF će se boriti za uspostavu narodne demokracije, u kojoj će OF biti vladajuća politička snaga slovenskog naroda. Članice OF su se »Temeljnim točkama« obvezale na lojalnost u međusobnim odnosima. Dolomitskom izjavom iz 1943. priznata je KP Slovenije rukovodeća uloga u Oslobođilnoj fronti, što znači prerastanje OF iz koalicionog bloka u jedinstvenu političku organizaciju.

OF je imala snažnu organizacionu strukturu širom Slovenije i raznovrsno djelovanje. Osim odbora Fronte (koji su već rujna 1941. istodobno i organi nove narodne vlasti) postojala je u okviru OF vrlo efikasna Služba obavještavanja i sigurnosti (VOS) i Narodna zaštita, te radio i štampa OF. — Usp. D. Živković, nav. dj., 161—276.

⁵³ Isto, 308.

⁵⁴ Isto, 309.

JNOF-a široko je postavljena: »Narodnooslobodilačka fronta je svenarodna politička organizacija, koja ujedinjuje pripadnike svih stranaka i grupa, sve organizacije oslobodilačkog pokreta, uopće sve rodoljube i demokratske snage u borbi protiv fašizma.«⁵⁵ KPJ kao vodeća snaga Fronta smatrala je da obnavljanje partija-članica Fronta u organizacionom smislu nije potrebno, već da pristaše stranaka, radeći u duhu platforme JNOF-a, mogu svoju aktivnost izražavati u općenarodnim antifašističkim organizacijama — USAOJ-u, AFŽ-u.⁵⁶

Najvažnija aktivnost NOF-a odvijala se na političkom polju; 1944. on je imao na vrlo široko postavljenoj platformi okupiti sve snage privržene narodnooslobodilačkom pokretu, kao i one koje su ostale u NOB-u pasivne, ali nekompromitirane; NOF je bio zamišljen kao mjesto na kojemu je pod utjecajem vanjskopolitičkih kao i unutrašnjih uvjeta trebalo, i moglo se, uspješno izvršiti diferenciranje političkih snaga. Vrijeme pred završetak rata karakterizira pokušaj nekih građanskih stranaka ili njihovih dijelova da uspostave kontakte s rukovodstvom NOP-a i nastojanje da se na račun članstva uključenog neposredno u NOB kao i utjecaja međunarodnog faktora osigura sudjelovanje u političkoj vlasti na paritetnoj osnovi. U tu svrhu iskorišten je i dio onih snaga koje su u toku NOB-a prišle JNOF-u, odnosno NOP-u, npr. Izvršni odbor Hrvatske seljačke stranke; uz nastojanje da se potcijeni politički značaj tih grupa te proširi strah od komunizma, kako u masama tako i u organizacijama, pripadnicama JNOF-a. U krajevima u kojima je bila jaka takva i slične vrste propagande JNOF-u se nametala potreba da političkim radom u najširim slojevima otkrije pozadinu takvog djelovanja te širenjem ideja iz platforme Fronta privuče u jedinstveni front sve patriotske snage. Osim te aktivnosti Front nakon svoga konstituiranja preuzima mnoge zadatke koje su dotada obavljali narodnooslobodilački odbori i druge masovne organizacije, organizirajući kampanje ekonomskog, političkog i vojnog karaktera. U brojnim protestnim zborovima, demonstracijama i konferencijama reagira se na pokušaje protivnika NOP-a da devalviraju njegovu ulogu, provode se akcije prikupljanja hrane za jedinice NOV kao i akcije za mobilizaciju.⁵⁷ Pri organiziranju takvih akcija, objašnjavajući njihovo političko značenje na liniji narodnooslobodilačke borbe, aktivisti JNOF-a utjecali su na političko opredjeljenje širokih narodnih masa.

Politički rad Fronta neposredno se povezivao s praktičnim djelovanjem, te je on bio glavni oslonac narodne vlasti, angažirajući se u akcijama sjetve, žetve, vršidbe, pomoći postradalim krajevima, zbrinjavanju ratnih invalida, obnovi porušenih objekata.⁵⁸ Djelatnost na prosvjetno-kulturnom planu obilježava organiziranje tečajeva za opismenjavanje, obnavljanje škola, kulturne priredbe i sl.⁵⁹

⁵⁵ »Vjesnik Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske, 1941—1945«, Izbor — tom II, Zagreb 1970, br. 29, 332.

⁵⁶ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, zbornik dokumenata 1943, Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb 1964 (dok. 159), 501.

⁵⁷ Usp. D. Živković, nav. dj., 403.

⁵⁸ »Vjesnik Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte«... , br. 29, 333.

⁵⁹ Usp. D. Živković, nav. dj., 405.

*Narodni front Jugoslavije (1945—1953) kao općenarodna
politička organizacija*

Prvi kongres Narodnog fronta Jugoslavije održan 5—7. srpnja 1945. organizaciono konstituira Narodni front kao jedinstvenu jugoslavensku političku organizaciju čija se aktivnost temelji na političkoj platformi izloženoj u programu. Front se definira kao »općenarodni antifašistički demokratski pokret naroda Jugoslavije [...] stvoren u toku oslobodilačkog rata kao osnovna sila koja je pokretala široke narodne slojeve u borbu za narodno oslobođenje« i koji je »danas osnovna politička snaga za očuvanje i učvršćenje demokratskih tekovina narodno-oslobodilačke borbe i za izgradnju nove Demokratske Federativne Jugoslavije«. ⁶⁰ Govoreći o izvorštima i povijesti Fronta E. Kardelj je istakao da se u travnju 1941. u Jugoslaviji stvorio front snaga koje su bile otvoreno kvislinške, zatim one koje su zagovarale politiku »čekanja«, vodeći borbu protiv komunizma, kao i reakcionarna emigracija; front malen ali protunarodan, dok su na drugoj strani narodne mase, odgovarajući pozivu KPJ na ustanak, stvorile širok antifašistički i vojni savez demokratskih snaga. »Protiv izdajničkih kapitulantskih i oportunističkih parola o saradnji sa okupatorom, o lojalnosti, o čekanju itd. oni su na svojim zastavama ispisali lozinku: Na ustanak, k oružju, za slobodu, za samoodređenje, ujedinjenje, ravnopravnost naroda Jugoslavije, za demokratsku vlast.« ⁶¹ U toku narodnooslobodilačkog rata Narodnooslobodilački front je bio »organizaciona forma borbe naših naroda protiv okupatora i prikrivenih pomagača«, ⁶² i njegova su osnovna obilježja da je »nastao i razvijao se kao opštenarodni oslobodilački front«, a unutarnje jedinstvo je tog pokreta — koje je omogućilo jedinstveno političko rukovodstvo, bilo njegova najveća snaga, izvor njegove nepobjedivosti« — kao i to što je »Front bio izraz težnji i želja osnovnih narodnih masa«. ⁶³ Potrebu da se zemaljski odbori Narodnog fronta ujedine u jedinstvenu organizaciju Kardelj obrazlaže ovako: »Sada, u oslobođenoj Jugoslaviji, kad je rat završen, a zemlja u jeku obnove i uspostavljanja demokratskog poretka, neophodno je potrebno da se sa stvaranjem jednog jedinstvenog Fronta demokratskih snaga, sa ujedinjenjem Frontova pojedinih naroda Jugoslavije, još čvršće ujedine sve snage naših naroda za odbranu tekovina narodno-oslobodilačke borbe i za što bržu i što uspješniju unutarnju izgradnju naše zajedničke federativne države.« ⁶⁴

Osnovna programska načela NFJ koja je usvojio Kongres jesu:

- državna cjelina i nezavisnost Jugoslavije,
- bratstvo i jedinstvo i ravnopravnost naroda Jugoslavije,
- očuvanje i razvijanje demokratske narodne vlasti, kao temeljne tekovine NOB-a,

⁶⁰ Osnovna organizaciona načela Narodnog fronta Jugoslavije, Narodni front Jugoslavije. Zadaci. Program. Statut, Kultura, Beograd 1945, 51.

⁶¹ E. Kardelj, Politički položaj kod nas i u svetu i zadaci Narodnog fronta Jugoslavije, Narodni front Jugoslavije... 12.

⁶² Isto, 13.

⁶³ Isto, 25.

⁶⁴ Isto, 19.

- republički oblik vladavine, kao jedini koji odgovara interesima jugoslavenskih naroda,
- borba protiv fašizma i reakcije,
- balkanska suradnja, savez sa SSSR-om, prijateljstvo sa svim slobodoljubivim narodima, aktivno učešće u Organizaciji Ujedinjenih nacija,
- vlast radnog naroda,
- ostvarenje najpunijih demokratskih prava; sloboda savjesti i vjeroispovijesti, zbora i dogovora, udruživanja, štampe, neposredni tajni izbori i jednako pravo glasa (osim za one koji su surađivali s okupatorom i kvizlinzima),
- široko učešće i kontrola narodnih sama nad demokratskim i odgovornim vršenjem narodne vlasti,
- obnova i izgradnja zemlje; elektrifikacija, industrijalizacija, zadruGARSTVO, jačanje državnog sektora, pravo privatne inicijative,
- borba protiv izrabljivača i spekulanta,
- zemlja onima koji je obrađuju,
- tehnika i nauka u sve oblasti društvenog života, socijalno i zdravstveno osiguranje, prosvjeta i kultura u narod, pravo na rad,
- razvijanje prava omladine i žena koja su oni stekli u NOB-u,
- Narodni front kao savez radnika, seljaka i svih naprednih slojeva borit će se za osiguranje takvog demokratskog poretka u kome će interes radnih masa biti istodobno politička linija čitave državne djelatnosti.⁶⁵

Politička platforma na kojoj je Front utemeljio pravce svoga djelovanja ujedinila je sve tekovine NOB-a i pravce razvoja nove Jugoslavije, nastavljajući se na mobilizacionu parolu »Staro više ne može da se vrati«, potvrđujući ujedno da je »sa ovim kongresom [...] završen [...] jedan proces političkog diferenciranja u našoj zemlji«. ⁶⁶ Statutom je utvrđeno da članom ove organizacije može biti »svaki čestiti i slobodoljubivi građanin koji uživa sva građanska i biračka prava u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, a usvaja i radi na ostvarenju načela sadržanih u programu i statutu«. ⁶⁷ U pitanju unutrašnje strukture, Statut je predvidio mogućnost postojanja partija i grupa u Narodnom frontu što nije bilo »u suprotnostima sa učvršćivanjem jedinstva Fronta, pod uslovom da te partije aktivno rade na sprovođenju zajedničke linije Fronta«. ⁶⁸ Istodobno, svaki član ove grupe član je i Narodnog fronta Jugoslavije, i za njih je statutom predviđeno obavezno djelovanje u masovnim antifašističkim organizacijama i rad u jednom od odbora Narodnog fronta. Ta statutarna mogućnost odražavala je strukturu snaga koje su tvorile Front; on nije »po svom klasnom, socijalnom sastavu homogena organizacija. On u tom pogledu predstavlja blok i to blok radnika, seljaka i srednjih

⁶⁵ Osnovna programska načela Narodnog fronta Jugoslavije, Narodni front Jugoslavije. . . , 59—73.

⁶⁶ Završna riječ druga Tita na I kongresu NFJ, Narodni front Jugoslavije. . . , 77.

⁶⁷ Osnovna organizaciona načela Narodnog fronta Jugoslavije, Narodni front Jugoslavije. . . , 51—52.

⁶⁸ E. Kardelj, Politički položaj kod nas i u svetu. . . , 27.

slojeva«. ⁶⁹ Narodnom frontu Jugoslavije pristupile su, pored AFŽ-a, USAOJ-a, JSRiN, Zemljičarska stranka, Narodna seljačka stranka, Socijaldemokratska stranka, Jugoslavenska republikanska stranka, Samostalna demokratska stranka, Socijalistička stranka, Hrvatska seljačka stranka. ⁷⁰ Članstvo tih partija u većini je prišlo pokretu JNOF-a još u toku NOB-a, te je formalni pristup u Front bio odraz situacije u kojoj su te stranke »učinile samo ono što su morale učiniti i što im je bila dužnost, a to je da budu tamo gdje su i njihove mase«. ⁷¹ Od građanskih partija izvan Fronta je ostala, uz neke druge kompromitirane elemente, Demokratska stranka na čelu sa M. Grolom, potpredsjednikom Privremene vlade. Iako je velik dio članstva Demokratske stranke radio u Frontu, Grol i još neki prvaci stranke nisu pristupili Frontu, već su razvili opozicionu aktivnost posredstvom grupe poslanika u Privremenoj narodnoj skupštini i svoga lista »Demokratija«. Pozivajući se uz općedemokratske slobode i na demokratsku proceduru prilikom donošenja bitnih zakonskih akata (Zakon o agrarnoj reformi, Zakon o Ustavotvornoj skupštini, Izborni zakon, Zakon o štampi, Zakon o krivičnim djelima protiv države i dr.) u Privremenoj narodnoj skupštini, grupa tih poslanika (13—17) suprotstavila se institucionalizaciji tekovina NOR-a i normiranju revolucionarnih demokratskih mjera. ⁷²

O prirodi toga suprotstavljanja E. Kardelj je rekao: »U suštini samo su dve tačke bile sporne, ali bitne i odlučujuće. Prvo, povratak kralja Petra II Karađorđevića u Jugoslaviju, odnosno plebiscit za monarhiju ili republiku. Mi se nismo bojali rezultata na takvom plebiscitu, nego samog plebiscita kao takvog. Bili smo uvereni [...] da bi se u borbi oko tog plebiscita razvio vihor sukoba između pristalica monarhije — što bi ujedno značilo i pristalica antioslobodilačkog pokreta, svih ostalih saveznika okupatora i zapadnih sila — i pristalica republike. Osim toga u toku rata smo toliko govorili o republici da bi nas pristalice narodnooslobodilačkog pokreta s pravom smatrali izdajnicima, ako bismo tu napravili samo i jedan korak kompromisa. Druga tačka spora [...] bila je demokratska narodna vlast zasnovana na samoupravnim demokratskim narodnim odborima ili parlament. Opozicija je uporno zahtevala raspuštanje narodnooslobodilačkih odbora i svih sličnih institucija i uspostavljanje državne uprave, mnje-više starog tipa. Opozicija je [...] prihvatila federaciju na rečima ali je u suštini pokušavala da je što više suzi u pravima i samostalnosti republika.« ⁷³ Ovoj aktivnosti pridružuju se s pojačanim intenzitetom vjerske zajednice u Jugoslavije, islamska, pravoslavna i osobito katolička, na pitanju uređenja odnosa države i crkve, posebice u oblasti imovinskopravnih odnosa, te obavljanja socijalne i obrazovne funkcije. Zakonom o agrarnoj reformi, po načelu da

⁶⁹ Isto, 26.

⁷⁰ Izvršni odbor HSS još je 1943, osuđujući politiku Mačeka, pristupio JNOF-u Hrvatske, pozivajući svoje članstvo i simpatizere u narodnooslobodilačku borbu.

⁷¹ Završna riječ druga Tita na I kongresu NFJ, Narodni front Jugoslavije..., 78.

⁷² Zasedanje Privremene narodne skupštine, Beograd 7. VIII—27. VIII, izd. *Slobodna Dalmacija*, Split 1945, 53—111.

⁷³ E. Kardelj, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944—1957*, NIRO Radnička štampa i Državna založba Slovenije, 1980, 74.

zemlja pripada onima koji je i obrađuju, oduzet je višak zemlje iznad agrarnog maksimuma crkvenim zajednicama, a nacrtom novog Ustava oduzeto im je pravo obavljanja socijalne i obrazovne djelatnosti, na što je kler oštro reagirao predstavkama najvišim organima DFJ kao i širokim oblicima propagande. Istodobno, a u nekim slučajevima i koordinirano, teče i aktivnost bivših prvaka i pripadnika građanskih stranaka u emigraciji koji se angažiraju na traženju »pravog rješenja« o uređenju poslijeratne Jugoslavije, nasuprot postojećoj »komunističkoj diktaturi«. ⁷⁴ Sve su te snage, uz postojanje odmetničkih četničkih, ustaških, balističkih i dr. grupa, nastojale unijeti atmosferu privremenosti novog jugoslaven-skog sistema, osobito u vrijeme izbora za Ustavotvornu skupštinu, pozivajući na izbornu apstinenciju, očekujući i šireći vijesti o intervenciji izvana. ⁷⁵

Svoju potvrdu i punu podršku program Fronta dobio je na izborima za Ustavotvornu skupštinu, 11. studenog 1945, kad je za listu NFJ glasalo 90,48% birača. ⁷⁶ Uvjerljiva pobjeda Fronta ubrzala je raslojavanje u političkom životu; nemoć »Udruženih opozicionih stranaka«, ⁷⁷ a osobito Demokratske stranke, da iziđu na izbore dovela je do njihovog nestanka s političke scene u Jugoslaviji, da bi se unutar Narodnog fronta uskoro pojavio novi oblik opozicije poznate kao »frontovska«. Činile su je tzv. seljačke stranke (NSS, SZ [Savez zemljoradnika], HSS) na čelu sa D. Jovanovićem. To djelovanje, temeljeno na očekivanju da se seljaštvo suprotstavi radništvu, išlo je za podjelom vlasti seljačkog bloka s KPJ i bilo je nova forma izražavanja otpora građanskih snaga mjerama narodne vlasti. ⁷⁸ Politička polarizacija bila je olakšana utoliko što je članstvo u većini bilo na liniji narodnfrontovske politike, pa je politička borba koju su vodili prvaci stranaka ostajala bez masovne podrške, i te stranke nakon 1946. godine gube značenje i u političkom životu i u organizacionoj strukturi NF. ⁷⁹ »Prelaženje u daljem razvitku od opštih demokratskih oblika ka socijalističkim merama — sadržanima potencijalno već u samom Programu NFJ — odraziće se i na unutrašnja pomeranja i u samom NFJ: otpadaće delovi srednjih slojeva nespremni da slede kurs

⁷⁴ Usp. B. Petranović, Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ, Institut društvenih nauka, Beograd 1964, 189.

⁷⁵ Isto, 191—3.

⁷⁶ Rezultati izbora za Ustavotvornu skupštinu bili su ovi: od ukupno upisanih 8,383.455 birača na izbore je izišlo 7,432.469 birača, tj. 88,66%. Za jedinstvenu listu NFJ za Saveznu skupštinu US (349 poslanika), čiji je nosilac bio J. Broz Tito, glasalo je 6,725.047 birača, tj. 90,48%, a »kutija bez liste« dobila je 707.422 glasa, tj. 9,50% glasova. Za Skupštinu naroda US (175 poslanika) rezultati su ovi: od ukupno upisanih 8,383.455 na izbore je izišlo 7,413.214, tj. 88,43% birača. Za zemaljske liste NFJ glasalo je 6,574.975, tj. 88,43% birača, a kutija bez liste dobila je 838.239, tj. 11,31% glasova. Prema: Zasedanje Ustavotvorne skupštine, 29. novembar 1945. — 1. februar 1946, Stenografske beleške, izd. Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, 14—50.

⁷⁷ Izdano je 20. IX 1945. i zagovara apstinenciju na izborima. Pokušaj da se oteža politička situacija u predizborno vrijeme bila je i ostavka M. Grola i I. Šubašića u vladi DFJ. — Prema B. Petranović, Političke i pravne prilike... , 198.

⁷⁸ Usp. B. Petranović, Narodni front u političkoj strukturi Jugoslavije (1944—1946), Narodni front i komunisti... , 650.

⁷⁹ Usp. B. Petranović, Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1969, 161.

socijalističkog razvitka, jačće radničko-seljačka osnova NFJ.«⁸⁰ Iako statutarno definiran kao pokret,⁸¹ NFJ djeluje u to vrijeme kao klasična politička organizacija; ima svoj program i statut, organizacionu strukturiranost i članstvo koje aktivno utječe na društveno-politički život. Osnovna je politička snaga Fronta Komunistička partija (iako formalno kao takva ne istupa) koja s pomoću funkcionalne i personalne unije sa NFJ, kao najmasovnijom društveno-političkom organizacijom, ostvaruje utjecaj na sve oblasti i pravce društvenog i političkog života: »Pitanje Narodnog fronta Partija je uvek tesno vezivala za pitanje vlasti. Apsolutno rukovodeća uloga u narodnoj vlasti pripadala je KPJ, koja nije bila spremna da je deli ni s jednom drugom političkom snagom u principu, koristeći je za pobjedu revolucije, obnovu zemlje i postavljanje osnova socijalizma. Po pogledima KPJ narodna vlast se mogla učvršćivati samo pod pretpostavkom da se njena baza ne sužava na proletarijat, već proširuje na sve društvene slojeve. Proširivanjem baze NOF učvršćivao se Narodni front i narodna vlast, čime je faktički jačala i rukovodeća uloga Partije u celom sistemu.«⁸² Međutim, linija KPJ ne ostvaruje se u ovo vrijeme nametanjem partijskih odluka izvana, već političkom borbom komunista unutar masa i njihovih organizacija. Iako u osnovi transmisija Partije u to vrijeme,⁸³ organizacija Narodnog fronta ipak zadržava samostalnost koja se u postojećem odnosu ogleda »u razvijanju inicijativa koje pokreće KPJ, izboru oblika rada i unošenju u preduzimane akcije specifičnih sadržaja«,⁸⁴ kakvi su odgovarali njegovom načinu rada.

Već 1946. Jugoslavija je jedna od malobrojnih zemalja u kojoj su ublažene i otklonjene neposredne posljedice ratnih razaranja, u materijalnom smislu. Velika je u tom uloga Narodnog fronta koji je mobilizirao sve radno sposobno stanovništvo u masovnim radnim akcijama na obnovi privrednih objekata, putova, željeznica, stanova, te u drugim vrstama pomoći postradalim krajevima. Osim organiziranja masovnih radnih akcija frontovske organizacije aktivno se bave političkim radom objašnjavajući mjere narodnih vlasti. »Nema gotovo ni jedne akcije u periodu obnove, političke, ekonomske ili kulturno-prosvetne, u kojoj se Narodni front nije javljao bilo kao organizator ili sprovodnik, popularizator i aktivna agitaciono-propagandna snaga [...]. Osnovni metod rada Narodnog fronta sastojao se u tome da se u okviru dobijenih opštih smernica Partije, proširenih preko organa Narodnog fronta, pokrenu ili ubede što širi slojevi naroda. Organizacija raznih kampanja išla je obično preko konferencija najužih organizacija Narodnog fronta u ulici, preduzeću ili selu, a zatim se prenosila na nivo rejonā i grada. Sreske i okružne konferencije i zborovi završavali su se s velikim manifestacionim mitinzima.«⁸⁵ Svojom svestranom i angažiranom aktivnošću Front je prerastao u »demokraciju novog tipa« — kako je to rekao J. Broz Tito na II

⁸⁰ *Isti*, Narodni front u političkoj strukturi Jugoslavije... , 655.

⁸¹ D. Živković smatra da je to učinjeno iz političke potrebe. — *Usp. Isti*, nav. dj., 418.

⁸² B. Petranović, *Politička i ekonomska osnova...*, 87.

⁸³ *Isto*, 59.

⁸⁴ *Isto*, 94.

⁸⁵ *Isto*, 103.

kongresu NFJ (26. i 27. rujna 1947). — »Narodni front kod nas nije odigrao samo veliku ulogu u ratu nego još veću ulogu ima danas u mirnoj izgradnji zemlje. Prema tome, on je jedna neophodna potreba za narod naše zemlje i u budućnosti. Pošto on najbolje predstavlja ne samo političko jedinstvo naših naroda, već i bratstvo i jedinstvo u nacionalnom smislu — to Narodni front ne mogu zamijeniti nikakve političke građanske partije. Zbog toga, Narodni front postaje trajna, opštenarodna politička organizacija, zbog toga je on nezamjenljiv i razlikuje se od svih do sada političkih partija i objedinjavanja partija [...]. Naš Narodni front — to je demokracija novog tipa, istinska narodna demokracija.«⁸⁶

Tom konceptu Narodnog fronta odrednice su:

- a) Narodni front kao trajna politička organizacija — općenarodna i demokratska po karakteru i strukturi,
- b) Narodni front kao nosilac demokracije novog tipa socijalističke demokracije,
- c) Narodni front kao novi oblik političkog života — suprotnost političkom nadmetanju u klasičnom smislu.⁸⁷

Već u vrijeme II kongresa Narodni front počinje gubiti neka obilježja iz toga koncepta. U periodu revolucionarnog etatizma, kad je aparat državne vlasti bio sredstvo mijenjanja društvenih odnosa, a politička vlast bila hijerarhijski strukturirana, KPJ je ostvarivala svoju ulogu neposrednim upravljanjem državom, u koju su tako ujedinjene i politička i ekonomska moć. Problemi izgradnje zemlje, industrijskog i poljoprivrednog razvitka te osobito prelazak na plansku privredu 1947, diktirali su čvrst centralizirani sistem upravljanja državom i društvom. U cilju efikasnog izvršavanja zadataka Partija kao glavna politička snaga prenosi »zaduženja« na Front koji sve svoje snage i akcije koncentrira na provođenje zadataka predviđenih planom, tj. na obavljanje operativnih funkcija narodne vlasti. »Politički rad u Narodnom frontu je postepeno nestajao ne koristeći se ni pri izvodenju tih konkretnih akcija. Narodni front je u 1947. gotovo izgubio lik političke organizacije i pretvorio se u skup davalaca žita, 'platilaca poreza' i aparat obveznika za razne građevinske i šumske radove. Rukovodeći se time da što pre svrše poslove i neposredne zadatke partijska rukovodstva su sasvim mimoilazila Narodni front i sprovodila direktive preko organa narodne vlasti i partijskih ćelija [...]. Bez rada Narodnog fronta i njegove političke aktivnosti među masama na selu se stvarao utisak da se iza mera narodne vlasti nalaze samo komunisti.«⁸⁸ Partija sve manje djeluje kao unutarnja koheziona snaga NFJ i njena se rukovodeća uloga ostvaruje općim autoritetom. Iako Front u to vrijeme brojčano raste, njegov politički značaj bitno opada, kao i samostalnost i inicijativa u radu. Osim navedenih uzroka, pretvaranje Fronta u transmisiju Partije rezultat je stava jednog

⁸⁶ J. Broz Titò, Referat na II kongresu NFJ, izd. Narodnog fronta Jugoslavije, Beograd 1947, 13—14.

⁸⁷ Usp. I. Vuković, Socijalistički savez radnog naroda u političkom sistemu SFRJ, Savremena administracija, Beograd 1975, 108.

⁸⁸ B. Petranović, Politička i ekonomska osnova..., 105.

dijela partijskog članstva u to vrijeme da je »Front ostao bez sadržaja rada na terenu«,⁸⁹ te procesa birokratizacije političkih odnosa.⁹⁰

Peti kongres KPJ 1948. pridaje Frontu izrazito političko značenje u smislu mobilizacije najširih masa za izgradnju socijalizma, pri čemu se politički rad i neposredna aktivizacija širokih slojeva smatraju osnovnim zadacima.⁹¹ O odnosu Partije i Fronta kaže se: »Narodna fronta Jugoslavije jest jedinstvena općenarodna politička organizacija u kojoj rukovodeću ulogu ima Komunistička partija«⁹² — čime se odbija optužba iz Rezolucije IB o »rastvaranju« Partije u Frontu. Istodobno se Front određuje kao najširi oslonac narodne vlasti u njenoj borbi protiv narodnih neprijatelja kao i u naporima za izgradnju socijalizma.

Programska deklaracija III kongresa NFJ (9—12. travnja 1949) govori o trajnom značenju te organizacije jer je ona »neophodno oruđe radnog naroda u borbi za socijalizam« — s izrazito demokratskim obilježjima: »Narodni front je organizacija kroz koju radne mase aktivno i svesno učestvuju u političkom, društvenom i kulturnom životu zemlje, u borbi za njen socijalistički preobražaj, u upravljanju državom, u radu, izgrađivanju i kontrolisanju organa narodne vlasti i državne uprave.«⁹³

Treći kongres je prihvatio Program KPJ sa Petog kongresa kao program Narodnog fronta uz obrazloženje da su mnogi zadaci iz Programskih načela Prvog kongresa NFJ već uvelike ostvareni ili nadidjeni, a Program KPJ odražava težnje radnih masa u izgradnji socijalizma. Dok se na jednoj strani NFJ pridaju izrazito demokratska obilježja, na drugoj se konstatira njegova tadašnja transmisivna uloga, jer se kao jedna od osnovnih zadaća te organizacije navodi pružanje svestrane pomoći organima narodne vlasti u uspješnom provođenju svih mjera tekuće politike.⁹⁴

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ *Isti*, Narodni front u političkoj strukturi. . . , 659.

⁹¹ E. Kardelj, Komunistička partija Jugoslavije u borbi za novu Jugoslaviju, za narodnu vlast i socijalizam, V kongres Komunističke partije Jugoslavije, Izveštaji i referati, Kultura, 1948, 397.

⁹² Program Komunističke partije Jugoslavije, Odluke V kongresa Komunističke partije Jugoslavije, Kultura, 1948, 39.

Narodni front je u Rezoluciji IB bio jedna od centralnih točaka »optužbe« — okvalificiran kao »bespartijna masa svih klasa i slojeva«. Govoreći na Kongresu, E. Kardelj je to između ostalog objasnio i nerazumijevanjem suštine NF u Jugoslaviji. Ono što obilježava razvitak NF u Jugoslaviji jesu ovi principi na kojima se on razvijao, za razliku od takvih frontova u ostalim zemljama: pristaše i članovi NF aktivno su pomagali ili sudjelovali u NOB-u, jedinstvo Fronta gradilo se odozdo, Partija je uvijek bila njegova rukovodeća politička snaga. »Specifični uslovi u kojima se razvijala i razvija naša socijalistička revolucija — borba protiv okupatora za nacionalno oslobođenje — dali su klasnom savezu proletarijata sa ostalim trudbenicima veliku masovnu širinu i naročitu organizacionu čvrstinu, koja se izražava u Narodnom frontu. A ta činjenica olakšava izgradnju socijalizma u našoj zemlji. . .« U ostvarivanju socijalističke politike, po E. Kardelju, zbližavaju se članovi Komunističke partije i članovi Narodnog fronta. »Ali to se zbližavanje ne vrši na bazi 'razvodnjavanja' Komunističke partije, nego na bazi postepenog političkog i ideološkog podizanja masa u Narodnom frontu, koje Partija vaspitava za svesne graditelje socijalizma. Zato takva organizacija olakšava ostvarivanje rukovodeće uloge Partije.« — Usp. E. Kardelj, Komunistička partija Jugoslavije u borbi za novu Jugoslaviju. . . , 362—395.

⁹³ Programska deklaracija, Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije izd. Saveznog odbora Narodnog fronta, 1949, 83.

⁹⁴ Rezolucija o tekućim zadacima, Treći kongres. . . , 108.

O smanjenju značenja političkog rada NF govori i izvještaj o radu gdje dominiraju radne akcije NF u »izvršenju produkcionih i investicionih državnih planova«.⁹⁵

Krizu Narodnog fronta u periodu revolucionarnog etatizma obilježavaju ovi elementi: Iz dinamičke organizacije s raznovrskom aktivnošću i samostalnošću u radu pretvorio se u aparat za populariziranje i izvršavanje partijskih odluka i mjera narodne vlasti, pri čemu su izvršna tijela postala glavni faktori frontovske politike. Brojčano su narasli organizacijski forumi s golemim aparatom. Komunisti sve manje rade u odborima Fronta, osim onih koji su za to »zaduženi«.⁹⁶

Uočavajući opasnost od birokratizacije sistema, KPJ je u traženju adekvatnih teorijskih polazišta i praktičkih oblika naglasak stavila na proces demokratizacije društva i oslobađanja rada. Najznačajniji akt u tom periodu predstavlja Zakon o predaji tvornica na upravljanje radnim kolektivima 1950, kao izraz nove programske orijentacije KPJ. Osnovni elementi samoupravne orijentacije bili su: odumiranje države u socijalizmu započinje prenošenjem prava upravljanja poduzećima s države na radnike, poimanje socijalizma kao prijelaznog perioda u kojem se vođenje društvenih poslova prenosi na mase, shvaćanje da je državno vlasništvo početni oblik društvenog i drukčiji odnos Partije i državnog aparata. Iniciranje radničkog samoupravljanja kao nove etape socijalne revolucije zahtijevalo je i redefiniranje uloge Partije. Na Šestom kongresu KPJ 1952. rečeno je da »Savez komunista nije i ne može biti u svom radu neposredni operativni rukovodilac i naredbodavac [...] nego svojom političkom i idejnom aktivnošću, u prvom redu ubjeđivanjem, deluje u svim organizacijama, organima i ustanovama da se usvaja njegova linija i stavovi, ili stavovi pojedinih njegovih članova. Savez komunista je najsvesniji organizovani deo radničke klase, radnog naroda.«⁹⁷ U uvjetima pretvaranja vladajuće partije u vodeću idejnu i političku snagu društva otvara se mogućnost, zapravo nužnost, da KP/SK djeluje unutar sistema, posebno posredstvom Narodnog fronta kao organiziranog, socijalistički orijentiranog saveza. Kongres je zauzeo stav da su »sazreli svi uslovi da se Narodni front na delu i do kraja pretvori u jedinstvenu i aktivnu masovnu političku organizaciju svesnih boraca za socijalizam, u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, i da kao takav dobije odgovarajući program i statut«.⁹⁸ O odnosu tih dviju organizacija Rezolucija VI kongresa kaže: »Odnos komunista prema Socijalističkom savezu radnog

⁹⁵ B. Nešković, Izveštaj o radu Narodnog fronta, Treći kongres..., 77. — O značenju radnih akcija kao osnovnog oblika djelatnosti NF svjedoči i pristup: »Radna aktivnost Narodnog fronta na izgradnji socijalizma dobila je sasvim određene oblike. Mogu se jasno razlikovati tri vrste aktivnosti: rad na ostvarivanju sopstvenih planova, rad na državnim objektima lokalnim snagama; i rad na državnim objektima putem posebnih radnih brigada NF-a [...] radni efekat i obimnost udvostručili su se u 1948. godini u odnosu na 1947. godinu.« Isto, 67.

⁹⁶ Usp. I. Vuković, nav. dj., 112.

⁹⁷ Rezolucija VI kongresa KPJ o zadacima i ulozi Saveza komunista Jugoslavije, Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju, VI kongres KPJ/Saveza komunista Jugoslavije, 1952, 268.

⁹⁸ Isto.

naroda može biti samo sledeći: da su njegov deo i da je on glavna, osnovna organizacija u kojoj i preko koje treba da se razvija njihova politička a takođe i idejna aktivnost.«⁹⁹

*Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (1953—1978)
— politička osnova samoupravljanja*

Ta je orijentacija potvrđena na IV kongresu NFJ (22—25. veljače 1953) kad su utvrđene odrednice organizaciono-političkog koncepta te organizacije u uvjetima razvitka društva na osnovama samoupravljanja. »On postaje masovna javna tribina socijalističke politike i misli, organizacioni oblik slobodne borbe mišljenja na opštoj socijalističkoj platformi, 2) on treba da bude politička osnova za sve državne i društvene samoupravne organe; tu u širokoj diskusiji i kritici, ti organi će biti pod stalnom kontrolom masa, 3) on treba da bude dovoljno širok po svojoj političkoj platformi, da bi omogućio učešće u njima svakom građaninu koji se čestito odnosi prema društvenoj zajednici i prihvata opšte socijalističke ciljeve — bez obzira na ideološke i druge razlike u mišljenjima, 4) po metodama rada on treba da djeluje kao svenarodni parlament koji stalno zasedava, u kome svaki dobronamerni građanin uvek može da iznese svoje mišljenje, svoje predloge i svoju kritiku po bilo kojim pitanjima društvenog života.«¹⁰⁰ Nova forma i naziv u Deklaraciji o ciljevima i zadacima SSRN označeni su kao rezultat potrebe daljnje izgradnje socijalizma i demokracije, pri čemu Socijalistički savez, zamišljen kao »samostalni demokratski politički savez koji se bori za socijalizam i u kome su svi njegovi članovi u svemu ravnopravni i udruženi na osnovi zajedničkog socijalističkog cilja«,¹⁰¹ predstavlja pokušaj da se, osim adekvatnog organizaciono-političkog prilagođivanja, nadiđu slabosti u dotadašnjem radu NF.¹⁰²

Peti kongres SSRN (održan 18—22. travnja 1960) bilježi u međukongresnom periodu značajne događaje: radničko samoupravljanje, uvođenje društvenog upravljanja u javne službe, razvoj komunalnog sistema, te uspon Jugoslavije među industrijski razvijene zemlje pri čemu je Socijalistički savez bio glavna masovna politička snaga u provođenju svih »mjera

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ E. Kardelj, Uloga i zadaci Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije u borbi za socijalizam, IV kongres Narodnog fronta Jugoslavije (Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije), Kultura, Beograd 1953, 71.

¹⁰¹ Deklaracija o ciljevima i zadacima Socijalističkog saveza, IV kongres..., 128.

¹⁰² Govoreći o problemima provođenja Petogodišnjeg plana, te o tendencijama birokratizma u proteklom periodu, E. Kardelj je rekao da je u takvim uvjetima »borba za političku aktivnost masa, borba za razvijanje inicijative masa [...] borba za svesno učešće masa u socijalističkoj izgradnji počela da popušta. [...]. Ti procesi zahvatili su i Narodni front. U to vreme postojala je tendencija da se Narodni front svede na radne akcije i na političku podršku raznim takvim administrativnim merama vlasti kao što su otkup, ubiranje poreza, izvršenje raznoraznih obaveza prema državi [...] mada je to bilo u ono vreme neophodno i mada je i taj rad davao ozbiljne pozitivne rezultate, ipak je jasno da se tu pojavila opasnost razaranja političke uloge Narodnog fronta«. — E. Kardelj, Uloga i zadaci Socijalističkog saveza..., 62.

koje su preduzimane na polju privredne izgradnje naše zemlje i u daljem razvitku našeg društvenog sistema«. ¹⁰³ Socijalistički savez, kao najmasovnija politička organizacija, svojom praktičnom aktivnošću i svojim stavovima, po Zaključcima V kongresa, posebno važno mjesto ima u razvijanju neposredne socijalističke demokracije. U njemu »treba da bude mjesta za diskusiju i za aktivnu i stvaralačku borbu mišljenja o svim pitanjima društvenog i ekonomskog razvitka, o svim problemima organa društvenog samoupravljanja u komuni«. ¹⁰⁴ Usvojene statutarne izmjene kao osnovu organiziranja u SSRN postavile su organizaciju Socijalističkog saveza u komuni. Izmijenjene su i odredbe o kolektivnom članstvu; u Socijalistički savez kao njegovi kolektivni članovi mogu ući samo organizacije koje imaju obilježja društveno-političkog djelovanja. Istim statutarnim izmjenama priznato je članstvu da može raditi i izvan organizacionih oblika SSRN. ¹⁰⁵

Ambiciozni koncept SSRN sa IV kongresa, koji je osim nove forme pretpostavljao i mogućnost realizacije novih raznovrsnih sadržaja što bi se inicirali i provodili s više samostalnosti u radu organizacija SSRN, ostao je u međukongresnom razdoblju neostvaren. »Socijalistički savez u ovom periodu, iako postavljen odlukama IV kongresa kao 'samostalna politička organizacija' i 'svenarodni parlament', teško se oporavlja od trauma doživljenih u periodu tzv. 'administrativnog socijalizma' i nije uspio da se kao takav reafirmiše u političkom životu zemlje.« ¹⁰⁶ U svom radu SSRN je sporo prerastao ulogu propagatora i izvršitelja partijskih i državnih mjera, čemu je dijelom uzrok i to što je sve do V kongresa SSRN rukovodilac Partije ujedno i rukovodilac SSRNJ, a u izvršnim organima Socijalističkog saveza uglavnom se nalaze članovi izvršnih tijela rukovodstva SK i vlasti. ¹⁰⁷

Šesti kongres SSRNJ (7—10. lipnja 1966) potvrdio je ustavnu koncepciju Socijalističkog saveza, po kojoj je on »dobrovoljni demokratski savez građana, najširi oslonac društveno-političke aktivnosti i društvenog samoupravljanja radnog naroda«, ¹⁰⁸ a programska načela novog Statuta naglašavaju trajnu angažiranost te organizacije na realizaciji zadataka iz oblasti društveno-ekonomskih i političkih odnosa sadržanih u Programu SKJ. Statutom se utvrđuje da je Socijalistički savez osnovni nosilac političke aktivnosti prilikom izbora. ¹⁰⁹ Kongres je usvojio ove rezolucije: o zadacima SSRNJ u razvijanju samoupravljanja i neposredne socijalističke demokracije, o međunarodnim odnosima i borbi za učvršćenje mira u svijetu, o razvoju i demokratizaciji društvenih odnosa u komuni i društvenim djelatnostima, o društveno-ekonomskom položaju, obrazovanju i o sudjelovanju omladine u samoupravljanju i daljnjem jačanju

¹⁰³ J. Broz Tito, *Izgradnja socijalizma i uloga i zadaci Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije*, referat na V kongresu SSRNJ, Kultura, Beograd 1960, 7.

¹⁰⁴ Isto, 44—5.

¹⁰⁵ Statut Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Kultura, Beograd 1960, 79.

¹⁰⁶ J. Vuković, nav. dj., 120.

¹⁰⁷ Isto, 121.

¹⁰⁸ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Beograd 1963, 36.

¹⁰⁹ Statut Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Šesti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Kultura, Beograd 1966, 167.

ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije u uvjetima razvijanja samoupravljanja.¹¹⁰ Statutarnim izmjenama ostavljeno je općinskim organizacijama da samostalno, ovisno o konkretnim uvjetima, utvrđuju unutrašnje organizacione forme djelovanja. Kongres je donio odluku da umjesto kongresa kao do tada najvišeg tijela organizacije njegove kompetencije između izbornih konferencija preuzimaju rukovodeći organi. Kongres je kao oblik rada organizacije napušten; smatralo se da konferencije bolje pridonose akcionoj mobilnosti. U tom cilju prelazi se i na delegatstvo kao princip konstituiranja rukovodećih organa.¹¹¹

U periodu nakon Šestog kongresa pa do ustavnih promjena dolazi do pokušaja reforme Socijalističkog saveza statutarnim i organizacionim promjenama u cilju modernizacije rada i prevladavanja raskoraka između normativnog i stvarnog u djelovanju SSRNJ u političkom sistemu. Socijalistički savez tim se izmjenama definira više kao pokret nego organizacija, kao »oblik povezivanja i udruživanja nosilaca neposredne demokratije i oblik udruženog djelovanja organizacionih snaga socijalističke svesti i akcije«. Uz teritorijalni princip uveden je i interesno-radni princip organiziranja, te promijenjen način izbora i konstituiranja izvršnih organa. Smisao tih izmjena jesu slobodniji oblici djelovanja i organizacionog strukturiranja (odredbe o članstvu predviđaju samo pravo svih radnih ljudi i građana da budu članovi SSRNJ, Savezna konferencija definirana je samo kao oblik dogovaranja stavova, o sudjelovanju društveno-političkih organizacija u radu Savezne konferencije rečeno je samo to da »mogu« sudjelovati u njenom radu), dok se na drugoj strani ispušta princip rotacije i ograničavanje ponovnog izbora na rukovodeća mjesta, čime se podstiče praksa jačanja profesionalizma u Socijalističkom savezu.¹¹²

Ustavnim promjenama i odlukama Desetog i Jedanaestog kongresa SKJ utvrđuje se relativno nov, primjeren potrebama razvoja društva, koncept SSRN koji reafirmira ulogu, mjesto i prirodu same organizacije. Ustav 1974. definira SSRN kao najširu osnovu društveno-političke aktivnosti radnih ljudi i građana u socijalističkom samoupravljanju. Uvođenjem delegatskog sistema, koji predstavlja »novi oblik političkog sistema radničke klase«, i čija osnova »jest radni čovjek, proizvođač i građanin, samoupravno organiziran u organizacijama udruženog rada i drugim oblicima samoupravnog organiziranja radnih ljudi, u mjesnim i drugim samoupravnim zajednicama i društveno-političkim organizacijama«,¹¹³ društveno-političke organizacije i normativno su inkorporirane u procese odlučivanja. Premda »naše društveno-političke organizacije nisu i ne treba da budu izborna tela radi borbe za vlast [...] nego specifičan oblik interesnog organizovanja«,¹¹⁴ one u cjelokupnom sistemu delegatskog odlu-

¹¹⁰ Rezolucije VI kongresa SSRNJ, Šesti kongres. . . , 105—161.

¹¹¹ Statut Socijalističkog saveza. . . , 95—98.

¹¹² Statut SSRNJ, Aktuelne političke informacije, Beograd 1971.

¹¹³ J. Broz Tito, Borba za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja u našoj zemlji i uloga Saveza komunista Jugoslavije, Deseti kongres Saveza komunista Jugoslavije, Dokumenti, *Komunist*, Beograd 1975, 34.

¹¹⁴ E. Kardelj, Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, *Komunist*, Beograd 1977, 177.

čivanja »djeluju ravnopravno s nosiocima parcijalnih, grupnih interesa i s drugima, i u javnoj, demokratskoj konfrontaciji treba da se izbere i za dugoročne interese radničke klase«. ¹¹⁵ Govoreći na Desetom kongresu SKJ (1974) o zadacima idejno-političkih snaga J. Broz Tito je rekao: »Savez komunista treba da bude vodeća pokretačka snaga razvoja i djelovanja Socijalističkog saveza. Odlučno se treba suprotstavljati svakom sektaškom shvatanju uloge Socijalističkog saveza [...]. Upravo razvijanjem socijalističke političke aktivnosti radnih ljudi i građana u okviru Socijalističkog saveza, odnosno društveno-političkih organizacija koje se u njemu udružuju — Savez komunista će provjeravati sebe i sticati povjerenje radnih ljudi i građana.« ¹¹⁶ U Rezoluciji Kongresa isto se tako naglašava da će se »Savez komunista zalagati za takav sistem društveno-političkog organiziranja i za takve odnose među društveno-političkim i drugim društvenim organizacijama u kojima će svaka od njih obavljati svoje specifične zadatke«. ¹¹⁷ U daljnjoj izgradnji društveno-političkih odnosa organizirane subjektivne snage društva, kao oblik slobodnog političkog i samoupravnog organiziranja i kao integralni dio političkog sistema, dobivaju složeniju ulogu. U Tezama za Jedanaesti kongres SKJ o Socijalističkom savezu se govori kao o »najširoj demokratskoj osnovi za izražavanje još prisutnih elemenata političkog pluralizma u našem društvu, koji se ispoljavaju i razrješavaju ne u obliku posebnih političkih grupacija i sukoba između njih, već u demokratskoj borbi mišljenja i dijaloga«. ¹¹⁸ U uvjetima delegatskog sistema »cijeli proces izražavanja i usklađivanja interesa ne odvija se kao 'spontana borba različitih interesa' nego uz učešće i odgovornost subjektivnih snaga, a posebno Saveza komunista«, ¹¹⁹ pri čemu je aktivnost SKJ i svakog komunista u cjelokupnoj aktivnosti SSRNJ najvažnije područje njihove političke aktivnosti.

Zaključak

Nastajanje Narodnog fronta kao izvorno antifašističkog pokreta vezano je uz vrijeme narastanja fašizma i njegove militantne politike, te predstavlja ujedinjavanje svih demokratskih snaga u cilju aktivnog suprotstavljanja njegovu širenju. Osim svoje antifašističke potke, pokret je uključivao obranu osnovnih demokratskih prava, kao osnovu širokog okupljanja. U nekim zemljama on se oformio u koaliciju svih progresivnih snaga izrastajući iz jedinstvenog fronta radničke klase, kao što je bio slučaj u Francuskoj i Španjolskoj gdje su ujedinjeni komunisti i socijalisti na temelju antifašističkog i demokratskog programa okupili sve

¹¹⁵ Z. Tomac, Teorijski i praktični aspekt društveno-političkih organizacija u sistemu, Savjetovanje o zadacima SSRNH u ostvarivanju stavova i zaključaka 30. sjednice Predsjedništva CK SKJ, Republička konferencija SSRNH, Zagreb 1978, 207.

¹¹⁶ J. Broz Tito, Borba za dalji razvoj... , 43.

¹¹⁷ Rezolucija, Deseti kongres Saveza komunista Jugoslavije... , 161.

¹¹⁸ Osnovne teze za pripremu stavova i dokumenata Jedanaestog kongresa Saveza komunista Jugoslavije, *Komunist*, Beograd 1973, 103.

¹¹⁹ Z. Tomac, Kako dalje razvijati samoupravljanje i delegatski sistem, *Politička misao* 3/1978, 353.

napredne snage. Istodobno, taj je pokret nakon VII kongresa Kominterne postao politička platforma međunarodnog radničkog pokreta da bi u jednom procesu, nakon šireg narodnooslobodilačkog okupljanja u nekim zemljama, ovisno o snazi komunističkih partija kao glavnih snaga okupljanja, prerastao u revolucionarni rasplet. Te su koalicije jedan od realiziranih oblika Narodnog fronta, nasuprot situaciji u mnogim drugim zemljama gdje Narodni front kao politika i ideja nije poprimio konkretne oblike, iako je pokušaja da se on realizira bilo, i političkim savezom, i radom »odozdo« u masama, što je slučaj s većinom komunističkih partija nakon VII kongresa Kominterne.

U Jugoslaviji do 1941. Narodni front nije stvoren iako je KPJ, kao nosilac narodnofrontovske politike, nastojala da se on oformi, i to najprije stvaranjem jedinstvenog proleterskog fronta, pa potom stvaranjem NF kao saveza svih antifašističkih snaga.

Komunistička partija Jugoslavije sve je do Splitskog plenuma prilazila pitanju NF više taktički, i zbog nedovoljno ozbiljne analize fašizma i zbog svojih unutrašnjih, unutarpartijskih problema; no, sa sazrijevanjem revolucionarnih uvjeta i procjene situacije, ona ide na sve šire okupljanje narodnih masa, pokretano »odozdo«, nakon neuspjelih pokušaja sporazuma s građanskim snagama. Na širokoj antifašističkoj i demokratskoj platformi, koja je uključivala i rješavanje nacionalnog pitanja, kao bitne komponente za određenje političke zbilje stare Jugoslavije, KPJ je u široke proleterske i srednje slojce širila svoj utjecaj i ideje NF, što je došlo do izražaja u narodnooslobodilačkoj borbi kad je Partija, kao jedina politička snaga, povelala sve rodoljubive i demokratske snage u obranu zemlje. Kolaborirajući s okupatorom ili ostajući po strani, buržoazija jugoslavenskih zemalja počinila je nacionalnu izdaju, dok su oslobodilački rat i demokratski poredak izvojevali »anacionalni« komunisti i radničko-seljačke mase. Pokušaji stvaranja Fronta činjeni su i u toku NOB-a iz vanjskopolitičkih i unutarnjih razloga, ali su građanske snage odbile suradnju, u duhu politike »ništa s komunistima«. Kako je narodnooslobodilački pokret rastao, rasla je i osnova oslobodilačkog okupljanja, i Partija je širila ideje NOB-a s pomoću masovnih antifašističkih organizacija: AFŽ, USAOJ, koje su imale veliko značenje u mobilizaciji širokih narodnih masa. God. 1944. osniva se JNOF kao jedinstvena antifašistička organizacija bez koalicijskih elemenata (osim simbolično u rukovodstvu); razlozi njenu nastajanju se mogu tražiti u sklopu potrebe međunarodnog priznanja jugoslavenskog oslobodilačkog pokreta te unutrašnjopolitičke diferencijacije. U okviru Fronta, KPJ je bila nesumnjivo dominantna politička snaga.

JNOF konstituiran 1945. definiran je kao pokret, što on više nije, jer to je klasična politička organizacija koja odražava specifičnost demokratskog i revolucionarnog procesa masovno utemeljenog. U vrijeme dok Partija radi u Frontu, tj. predstavlja njegovu osnovnu vodeću i usmjeravajuću političku snagu, Front ima izrazit politički autoritet i značaj. Nakon izlaska Partije u javnost, odnosno nastupanja Partije kao političke snage s jasnim identitetom, Front gubi i političko značenje i organizaciono-akcionu samostalnost i dinamiku u radu, jer komunisti više nisu koheziorna snaga Fronta, već oni koji prenose direktive. Front u to

doba zapušta svoje političko-propagandno djelovanje i pretvara se u organizaciju koja se bavi isključivo praktičnim radom, organiziranjem radnih akcija i provođenjem mjera državne vlasti.

Paralelno s promjenama u društvu, odnosno u skladu s programskom orijentacijom i normativnim postavkama, NF je prilagodio svoje forme djelovanja i ulogu, tražeći svoje mjesto u društvu. Kursom na razvoj samoupravljanja teži se za relativno samostalnijom pozicijom SSRN u odnosu na SK, iako se međuzavisnost programa ne dovodi u pitanje. Ulogu i funkciju, koje su mu ambiciozno normativno postavljene, on nije potpuno ostvario. Relativno se uspio uključiti u sistem kao osnovni nosilac političke aktivnosti prilikom izbora. Pitanje odnosa normativnog i stvarnog, u konceptu SSRN zamišljenog kao samoupravna organizacija, stavlja u žarište realne odnose u društvu, što je predmet drugog rada.